

DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Gerencsér Ilona

Gödöllő
2021

**GAZDASÁG- ÉS REGIONÁLIS TUDOMÁNYOK
DOKTORI ISKOLA**

**10 000 FŐ ALATTI ÖNKORMÁNYZATOK
FEJLESZTÉSI LEHETŐSÉGEINEK ÉS
FORRÁSADSZORPCIÓJÁNAK ÖSSZEFÜGGÉSEI
MAGYARORSZÁGON**

Gerencsér Ilona
Gödöllő
2021

A doktori iskola

Megnevezése: Gazdaság- és Regionális Tudományok Doktori Iskola

Tudományága: Regionális tudományok

Vezetője: **Prof. Dr. Lakner Zoltán**
egyetemi tanár, DSc
MTA levelező tag
Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
Gazdaságtudományi Intézet

Témavezetők: **Prof. Dr. habil. Tóth Tamás**
egyetemi tanár, PhD
Kodolányi János Egyetem

Dr. Goda Pál
ügyvezető igazgató, PhD
Agrárközgazdasági Intézet

.....
A témavezető jóváhagyása

.....
A társ-témavezető
jóváhagyása

.....
Az iskolavezető jóváhagyása

TARTALOMJEGYZÉK

1. BEVEZETÉS	3
1.1. A téma jelentősége.....	3
1.2. A kutatás előzményei és céljai.....	5
1.3. Kutatási hipotézisek megfogalmazása.....	7
2. ANYAG ÉS MÓDSZER	9
2.1. A kvalitatív kutatás módszertani részletei	9
2.2. A kvantitatív kutatás módszertani részletei	11
3. EREDMÉNYEK	16
3.1. A kvalitatív kutatás eredményei	16
3.2. A kvantitatív kutatás eredményei	18
4. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK	29
5. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK	34
6. AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBEN MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK..	35
7. IRODALOMJEGYZÉK	38

1. BEVEZETÉS

1.1. A téma jelentősége

A területi egyenlőtlenségek kérdése nem számít új keletű témának sem a területfejlesztésben, sem a regionális politikában. A fejlettség és fejlődés kérdései különösen nagy érdeklődésre tettek szert a rendszerváltást követően. Ez a tendencia csak tovább erősödött az Európai Unióhoz való csatlakozás után, hiszen az ezáltal elérhető pénzügyi források elsődleges célja a területi különbségek, illetve egyenlőtlenségek csökkentése. Ez utóbbi kialakulásának okaira vagy megszüntetésének lehetséges módozataira kereste a választ több tudományos elemzés, vizsgálat (Bartke, 1985; Hannerz, 1992; Nemes Nagy, 1998; Lengyel, 2013). A témát különféle aspektusból kutatták, közelítették meg az elmúlt évtizedekben már a földrajztudományok, a társadalomtudományok, illetve a gazdaságtudományok felől is (Enyedi, 2000; Barta et al., 2003; Nemes Nagy és Tagai, 2009; Garami és Híves, 2009; Nemes Nagy, 2005; Lengyel, 2010). A kutatások fókuszában leginkább az adott tudományágat jellemző ismérvek meglétének vagy hiányának vizsgálata állt. Kiemelt szerepet kapott ezáltal egy-egy gazdasági vagy társadalmi tényező. A kérdést napjainkban a multidiszciplináris regionális tudomány is előszeretettel kutatja.

A regionális tudományágon belül kiemelt kutatási teret kap a különböző területi szintek (országok, régiók, települések) között tapasztalható eltérések, területi egyenlőtlenségek okainak feltárása (Lengyel, 2013), amelyek Enyedi (2000) szerint általában növekednek az erők javára. A különbségeken nem elsősorban földrajzi, természeti adottságokat értünk, sokkal inkább gazdasági, társadalmi okokra vezethetők vissza. Mindezek a feltételezések a folyamatosan bővülő hazai és nemzetközi kutatási eredményeknek köszönhetők. Az utóbbi évtizedekben bővült azoknak a területi fejlettséggel/fejlődéssel összefüggő elméleteknek és kutatásoknak a köre is, amelyek a fejlődés, illetve a növekedés előmozdítását elősegítő folyamatok feltárására irányultak (Wallerstein, 1983; Bartke, 1994; Enyedi, 2000; Krugman és Grosz, 2000; Barta et al., 2003; Hahn, 2004; Harsányi, 2004; Nemes Nagy, 2005; Giffinger, 2007; Camagni, 2004, 2008, 2009; van der Ploeg et al. 2008; Kincses és Rédei, 2010; Ventura et al., 2010; Jóna, 2013; Lengyel, 2013; Koloszko-Chomentowska és Siczko, 2018). A korábbi kutatások eredményei alapján megállapítható, hogy ebben az egyenlőtlenségben a vidéki területek azok, amelyek kedvezőtlenebb helyzetben vannak.

A területi kutatások hasznosságát és aktualitását mi sem támasztja jobban alá, mint az, hogy a kutatásokban megfogalmazott iránymutatások lassan megjelentek a regionális és vidékfejlesztési politikában is. Ennek köszönhetően elindult a kevésbé fejlett térségek fejlődési lehetőségeinek feltárása, és ezzel párhuzamosan felzárkóztatásuk elősegítése különböző támogatási eszközök

formájában. Elmondhatjuk továbbá azt is, hogy a vidék megítélése – mint a köztudatban fejlesztésre szoruló területi entitás – ugyancsak más megítélés alá került az elmúlt pár évtizedben, úgy gazdasági és társadalmi, mint környezeti szempontból egyaránt.

Felértékelődött a helyi szintű kezdeményezések és beavatkozások jelentősége. Egyre gyakrabban fogalmazódik meg a régiók és városok fejlődésében a helyi tényezők előtérbe helyezése (Bartke, 1985; Lackó, 1987; Tóth, 2013), amely nem csupán a környezeti, gazdasági erőforrások hatékony alkalmazását jelenti. A helyi közösségek szerepvállalása és aktivitása nemcsak a változó világ új kihívásaihoz való alkalmazkodásban, hanem a területi különbségek csökkentésében is fontossá vált (Enyedi, 2000; Hahn, 2004; Molnár, 2013; Jóna, 2013; Horváth, 2013; Bodor és Grünhut, 2014; Kassai, 2012, 2018). A helyi közösségek egyik kulcsszereplői vitathatatlanul a helyi önkormányzatok. Feltételezésem, hogy a vidéki települések közösségeinek építéséhez és a fejlődéshez jelentősen hozzájárulnak forrásteremtési aktivitásuk révén.

A korábbi területi kutatási eredményekből ugyanakkor az is megállapítható, hogy a hagyományos szempontrendszerek segítségével nem lehet megfelelően leírni a kor gazdasági, társadalmi jelenségeit. Az is nyilvánvalóvá vált, hogy a terület alaposabb, holisztikus megközelítésen alapuló vizsgálata nagy feladat elé állítja a szakembereket. Mivel az elmaradottabb térségek vizsgálatának még nincs kiforrott módszertana, ezért időszerű kutatási területnek tartom az általam vizsgált témát. Tapasztalataim alapján a kevésbé fejlett területek komplex vizsgálati módszerei is bővíthetők, hiszen nem tudjuk még pontosan beazonosítani azokat a tényezőket sem, amelyek segítségével a térségek fejlettsége egzakt módon mérhető.

A fentiek tükrében a vidéki önkormányzati fejlesztések hatásainak komplex módon történő vizsgálatát végeztem el a kutatás során. Ez a szemlélet jelent meg az alkalmazott kutatási módszerek (kvalitatív és kvantitatív), valamint a vizsgálni kívánt változók kiválasztásakor is. A kutatás újszerűsége egyrészt a téma feldolgozásának módszertanában, másrészt a megközelítésében tér el az eddig megszokott területi kutatásoktól. Az ilyen jellegű vizsgálatok alkalmával nagyon gyakran megfogalmazott kritika, hogy a kutató önkényesen választja ki a vizsgálni kívánt ismérveket (változókat). Éppen ezért a települési változókat a kvalitatív kutatás eredményei alapján határoztam meg. Azért is döntöttem így, mert a fejlődés alapvetően minőségi változást jelent, ami kizárólag statisztikai ismérvekkel nehezen írható le. Úgy gondoltam, hogy a fejlődést nem önmagáért, hanem a települések lakossága/közössége számára „idézik elő”, ezért logikusnak tűnt számomra, hogy azok az ismérvek kerüljenek a kutatásba, amelyeket a közösség tagjai valóban fejlődésnek tulajdonítanak. Egyúttal így akartam csökkenteni, illetve kizárni a kutatás során az indikátorok véletlenszerű és

önkényes kiválasztását. A kutatás másik újszerű eleme a téma közösségi oldalról, azon belül is az önkormányzati fejlesztések oldaláról történő feldolgozása. Azért választottam ezt a megközelítésmódot, mert úgy gondoltam, hogy a vidéki települések fejlődését az önkormányzatok tudják leginkább előmozdítani. Egyúttal ezeket gondoltam azon szereplőknek is, amelyek megteremtik azokat a feltételeket, amelyek a lakosság közösséggé válásához elengedhetetlenül szükségesek. Mind a fejlődésben, mind pedig a közösségépítésben, a sikeres helyi társadalmak kialakításában meghatározónak ítéltam a szerepüket. A kvantitatív kutatás során a holisztikus megközelítésre törekedtem. A vizsgálatba vont változók társadalmi, gazdasági és környezeti települési jellemzők közül kerültek ki. Többek között azt vizsgáltam, hogy a fejlődési elvárásokhoz az önkormányzati fejlesztések mennyiben illeszkednek, illetve járulnak hozzá. Találkoznak-e a közösségi igények a pályázati lehetőségekkel? A területi fejlődés kérdésének új nézőpontból történő megközelítésétől azt reméltem, hogy az eredmények tükrében az eddigi területi kutatások tovább árnyalhatók.

A dolgozatban az önkormányzati fejlesztések helyi közösségek életkörülményeire gyakorolt hatásának vizsgálata során nagy hangsúlyt fektettem a közösségek és a helyi fejlesztések közötti kapcsolat feltárására, a közösségek külső (exogén) erőforrás befogadó képességének vizsgálatára. A fejlesztések akkor tekinthetők eredményesnek, amennyiben a közösség részéről felmerült és megfogalmazott, valós igényeket elégítenek ki. Viszont ahhoz, hogy egy település lakossága közösségé váljon több tényező (humán, infrastruktúra stb.) együttes megléte szükséges. Az önkormányzatok többnyire birtokában vannak minden olyan információnak (társadalmi, gazdasági), illetve infrastruktúrának, amelyek ehhez szükségesek. A jövőben éppen ezért az önkormányzatok nem csupán mint delegált állami feladatokat ellátó szerv fognak működni a vidéki közösségekben, hanem sokkal inkább úgy tekinthetünk rájuk, mint a „községek mozgonyai”. Meglátásom szerint, szerepükből és pozíciójukból kifolyólag nélkülözhetetlenek lesznek mind a fejlődés előmozdításában, mind a (sikeres) közösségek létrejöttében.

1.2. A kutatás előzményei és céljai

A kutatási terület és téma kikristályosodását több éves szakmai munka előzte meg. A kutatói pályám előtt megtapasztalhattam a célzott fejlesztések generálásának fontosságát. Részt vehettem vidék-, illetve területfejlesztési referensként 2006 és 2013 között a Téli kistérségi társulás munkájában, amely egyúttal fejlesztési tanácsként is működött. Ekkor nem csupán a támogatási források megszerzésében és pályázatok megvalósításában vehettem részt, de bepillanthattam az önkormányzatok és intézményeik működésébe is. Európai uniós csatlakozásunknak köszönhetően közreműködhettem az első magyar hét éves LEADER program (2007–2013) helyi akcióscsoportjainak (HACS-ok)

kialakításában, illetve a HACS-ok fejlesztési terveinek elkészítésében. Láthattam az önkormányzatok fontosságát és szerepét saját településük és térségük fejlődésében. Diplomamunkám témája ezért foglalkozott a Téti kistérségbe érkező pályázati források versenyképesség-növelő hatásának vizsgálatával. Az önkormányzatok társadalmi és közösségi szerepvállalása továbbra is foglalkoztatott, amit doktori tanulmányaim során az önkormányzatok által elnyert források hatásainak vizsgálatára szűkítettem.

Kutatásaimban fontosnak tartottam annak a társadalmi térnek a vizsgálatát, amelyben az önkormányzatok tevékenykednek. Az önkormányzati intézkedések sikerét, illetve eredményességét befolyásolja ez a közeg. Érdekelt, hogy milyen jellemzőkkel írható le egy közösség. Mitől lesz egy településen együtt élő lakosságból közösség? A közösségekben felmerülő igényeket, elvárásokat az önkormányzatok hogyan tudják a településre „szabni” és megfelelni ezeknek? Ezért **kutatási célként (1)** fogalmaztam meg a közösséggel kapcsolatos legismertebb definíciók rendszerezését, illetve az önkormányzatok közösségben betöltött szerepének vizsgálatát. A közösség fogalmát a kutatási eredményeim alapján újradefiniáltam. Az önkormányzatok delegált állami feladataik mellett, sokszor a vidéki települések aktív, gyakran egyetlen fejlesztői is. Fejlesztéseik a települések társadalmi, gazdasági, illetve környezeti elemeire vannak hatással. Ezzel kapcsolatban azt a kutatói kérdést fogalmaztam meg, hogy ezek a fejlesztések hol és milyen jellegű települések közösségeiben sikeresek. Hogyan jellemezhető a közösségek erőforrás-adszorpció képessége? A korábbi, önkormányzatokhoz kapcsolódó területi kutatások, általában egy kutatási célterületre fókuszáltak, például önkormányzati gazdálkodás (Lados, 1997; Simon, 2009; Hegedűs, 2016), vagy esettanulmányok formájában dolgoztak fel egy-egy témát, például önkormányzati energetikai fejlesztések (Mezei, 2013). Jómagam a fejlesztések eredményességének komplex vizsgálatát láttam indokoltnak. **Kutatási célként (2a)** az önkormányzati fejlesztések helyi közösségek életminőségére gyakorolt hatásának vizsgálatát fogalmaztam meg. Mennyire járulnak hozzá vagy segítik elő a fejlesztések a közösségek létrejöttét és fejlődését? Az életminőséget befolyásoló tényezők közül az önkormányzatok által elnyerhető pályázatokra fókuszáltam. Lehet-e a fejlesztések alapján a településeket közösség típusokkal jellemezni? Az ehhez kapcsolódó kutatási cél **(2b)** pedig a közösségek tipizálása volt. Érdekelt, milyen kapcsolat van a helyi közösség jellemzői és a településen végbement fejlesztések között. A kérdéshez kapcsolódó **kutatási célként (3)** a közösségek exogén erőforrás adszorpció képességének vizsgálatát tűztam ki. Kimutatható-e valamilyen összefüggés/kapcsolat a közösségi jellemzők és a fejlesztések között?

1.3. Kutatási hipotézisek megfogalmazása

A kutatási kérdések, illetve célok megfogalmazása után, a kutatást megelőzően a következő hipotéziseket fogalmaztam meg az önkormányzati fejlesztések hatásaival kapcsolatban.

1. HIPOTÉZIS (H1):

A közösségek kialakításában alapvetően az egyének, illetve az általuk létrehozott civil szervezetek működnek közre. A települések lakossága és civil szervezetei viszont nem minden esetben töltik be a hagyományos értelemben vett közösségépítői szerepüket. Az önkormányzatok feladata/szerepe elsősorban a helyi társadalom kialakítása, valamint delegált állami feladatok ellátása. Az elmúlt évtizedben azonban a közösségépítésben hangsúlyeltolódás volt megfigyelhető a közösségépítés terén. A közösségek kialakításában és fejlesztésében, a lakosság részéről elvárt feladatként, egyre nagyobb szerepet vállalnak az önkormányzatok. A közösség fogalma emiatt változhat, és új elemekkel egészülhet ki, ezért szükség van annak újra definiálására.

2. HIPOTÉZIS (H2):

a; A magyarországi települések eltérő fejlettségi állapotban vannak. A területi egyenlőtlenségek csökkentéséhez járulnak hozzá a különböző operatív programok keretében meghirdetett pályázati felhívások, illetve források, amelyek némelyikére az önkormányzatok is pályázhatnak. Ezek az önkormányzati fejlesztések közvetett vagy közvetlen módon hozzájárulnak az életminőséget befolyásoló tényezők javulásához, illetve a települések fejlődéséhez.

b; A települések megkülönböztethetők és csoportosíthatók az önkormányzataik külső forrás adszorpció képessége alapján.

3. HIPOTÉZIS (H3):

Az önkormányzatok részére meghirdetett pályázati lehetőséggel nem minden érintett tud élni. Az önkormányzatok külső erőforrás-adszorpció képessége e tekintetben eltérő. A vidéki önkormányzatok többségének csak a célzott vidékfejlesztési pályázati lehetőségek elérhetők. A pályázatok gyakran konzerválják a fennálló fejlettségbeli különbségeket, mivel a nagyobb lakosságszámú települések több pályázatot tudnak benyújtani, illetve megvalósítani, míg a kisebb lakosságszámú települések kevesebbet.

A fenti célok és kérdések megválaszolására dolgozatomban több, látszólag különböző területet érintek, amelyek azonban a területi kiegyenlítődés koncepciója mentén mégis szervesen kapcsolódnak.

2. ANYAG ÉS MÓDSZER

2.1. A kvalitatív kutatás módszertani részletei

Területi lehatárolás

A lehatárolásnál elsődleges szempont volt, hogy olyan szakemberekkel vegyem fel a kapcsolatot, akik szakmai tapasztalataik révén releváns információkkal látnak el a vidékfejlesztés gyakorlati oldaláról, illetve a sikeres közösségépítés feltételeivel kapcsolatban. Tehát a települések kiválasztásakor nem a lakosságszám volt a meghatározó, hanem az interjúalany személye. A kontakt személyek kiválasztása egyrészt korábbi munkám révén megismert szakemberek, illetve az ő ajánlásaik/javasataik alapján történt. Az interjúalanyok jellemzően 10 000 fő alatti lakosságszámmal rendelkező településen tevékenykedtek. A lakosságszám alapján a települések megfeleltek az ÜMVP vidéki település lehatárolásához is. A települések területi lefedettsége regionális léptékű. Valamennyi interjúalanyt személyes találkozók keretében kerestem fel.

Falukutató táborok keretén belül is készültek interjúk. A helyszínek kiválasztása a táborok kutatási módszertana alapján történt. Ezekben a településekben szintén meghatározó volt a kontakt személyek kiválasztásánál a közösségépítésben szerzett tapasztalat, részvétel. Ugyanakkor nem volt kizáró ok, ha nem rendelkezett az illető személy megfelelő szakmai végzettséggel, de közösségének aktív tagja volt. A kontakt személyeket a települések polgármesterei nevezték meg. A kutatásba bevont települések szintén 10 000 fő alatti lakosságszámmal rendelkeztek.

Időbeli lehatárolás

A félig strukturált interjúk lebonyolítására 2017 márciusa és októbere között került sor. A falukutató táborok 2016–2019 közötti évek nyarain valósultak meg.

Alkalmazott módszerek

A szakirodalom kiegészítője a terepkutatás, amelynek előnye, hogy segítségével átfogó képet kaphatunk, a tanulmányozandó társadalmi jelenséget ezáltal mélyebben megértjük. A terepkutatás olyan mélységi vizsgálat, amely segítségével a társadalmi jelenségeket természetes közegében tárjuk fel, javítva a valós folyamatok megértését például: a települési közösségek, kapcsolatok, csoportok. A társadalomtudományi kutatásokban előszeretettel alkalmazzák, illetve bevált terepkutatási gyakorlat a félig strukturált interjúk készítése. A félig strukturált interjú olyan beszélgetés, amelyben az interjúkészítő megalapozza a beszélgetés fő irányát és követi az interjúalany által felvetett témaköröket

(Babbie, 2008). A beszélgetések vezérfonalát képező interjúvázlatot ugyanakkor rugalmasan kell kezelni, mivel az információgyűjtés személyes interakció közben történik, amit a kutatónak figyelembe kell vennie az interjú készítése alatt (Mason, 2005). A kvalitatív kutatás során ezt a módszert alkalmaztam. A félig strukturált interjúk alanyait egy nem valószínűségi kiválasztási eljárással, a hólabda módszer segítségével választottam ki. A hólabda módszer lényege, hogy a kutatásba bevonni kívánt és már elért személyek további, az általuk ismert személyek elérhetőségét adják meg a kutató számára. Az eljárást elsősorban feltáró célra szokás használni (Babbie, 2008). Az alanyok személyére vonatkozóan meghatározó szempont volt, hogy vagy a közösségépítés terén, az önkormányzati fejlesztések megvalósításában, vagy a vidékfejlesztés gyakorlati kérdéseiben szakmai tapasztalattal rendelkezzenek.

A félig strukturált interjúkat jegyzet, illetve hanganyagként, később kézirat formájában rögzítettem. Az interjúk szövegét kvalitatív tartalomelemzésnek vettem alá, tartalmát kódoltam (Langer, 2009). A nyers adatokat részekre bontottam, majd új formában tettem elérhetővé. Az adatokat ezt követően tematikus keresztszekvencionális és kategorizáló indexálás alapján rendeztem, majd reflexív és interpretív módon (Mason, 2005) elemeztem és ismerttettem, amelyek mellé szó szerinti idézeteket is csatoltam.

2.2. A kvantitatív kutatás módszertani részletei

Területi lehatárolás

A falukutató táborok helyszínein lehetőség nyílt kérdőíves kutatás lefolytatására is, a területi kiválasztás szempontjai megegyeznek a kvalitatív módszertani részben ismertetett lehatárolással.

A kvantitatív kutatás adatbázisának kialakításához a magyarországi települések közül, az ÚMVP vidéki települési lehatárolása alapján, a 10 000 fő alatti lakosságszámmal rendelkezőket választottam ki. Egy település akkor kerülhetett ebbe a kategóriába, ha a vizsgált évek mindegyikében (2010–2018) lakosságszáma 10 000 fő alatti volt. Így a vizsgálatba bevont települések száma 2796 darab lett, ez az összes magyarországi település 88,6 százaléka. A minta által lefedett összlakosság száma 3 755 666 főt tett ki, amely az ország teljes lakosságának 38,4 százalékát jelentette. A mintán belül a legtöbb lakossal Jánoshalma (9960 fő), a legkevesebbel pedig Tornakápolna (14 fő) rendelkezett (KSH 2018).

További módszertani megjegyzés, hogy a települések jogállása a mintába való kerülést nem befolyásolta. A városi cím megléte ugyanis nem jelenti automatikusan a városi funkciók meglétét is. Továbbá, míg a kilencvenes években a városi cím gazdasági előnyökhöz, pluszbevételekhez juttatta a cím birtokosát, ami ezáltal torzíthatta volna a kutatást, addig napjainkban ez a támogatási forma megszűnt. Ezért arra a következtetésre jutottam, hogy a városi címmel rendelkező települések adatai nem torzítják a mintán lefolytatott vizsgálati eredmények alakulását.

Időbeli lehatárolás

A falukutató táborok 2016–2019 közötti évek nyarain valósultak meg, a kérdőíves kutatás lebonyolítása is erre az időtartamra tehető.

A magyarországi fejlesztési források az Európai Unió hétéves fejlesztési/tervezési ciklusait képezik le, ezért a vizsgálat időbeli lehatárolása illeszkedik ezen időintervallumhoz. A központi fejlesztési beavatkozások társadalomra gyakorolt hatása(i) sokszor csak évek múltán jelentkeznek, ezért longitudinális vizsgálat lefolytatása mellett döntöttem, azaz több egymást követő évet választottam mind az elnyert fejlesztési források, mind pedig a támogatások hatásainak vizsgálatához.

A vizsgálat során az első teljes európai uniós pályázati ciklusban (2007–2013) folyósított fejlesztési források hatására fókuszáltam. A pályázó önkormányzatok ekkorra a forráslehívás terén rendelkeztek már némi tapasztalattal. Így nem csak

az elnyert pályázatok mennyiségére, hanem feltételezhetően a nagyobb pályázati aktivitást mutató önkormányzatok kilétére is választ kaphatunk. A 2007–2013-as pályázati ciklus melletti másik érv az volt, hogy ezáltal lehetőség nyílik a támogatások hatásainak több éves vizsgálatára is. A források elnyerésénél a pályázó nem zárja ki magát egy korábban, akár az előző évben elnyert támogatással az újabb pályázat benyújtásától, ezért négy egymást követő évet (2010, 2011, 2012 és 2013) választottam az elnyert pályázatok vizsgálatához. A kiinduló évet (2010) az indokolta, hogy a 2007–2013-as pályázati ciklus kb. másfél éves csúszásban volt a tervezetthez képest, ehhez adódott hozzá a közel ugyanennyi időtartamú pályázat elbírálás folyamat. Az első támogatási szerződések aláírásának és a projektek megvalósításának zöme 2010-től indult, személyes szakmai tapasztalatommal is ezt tudom megerősíteni.

A támogatási hatások kezdeti vizsgálati időpontjának a 2013-as évet határoztam meg. A gazdasági folyamatokat érintő beruházások (infrastrukturális jellegűek) esetében legalább két évvel kell számolnunk ahhoz, hogy bármilyen hatás kimutatható legyen. Ekkor még csupán az engedélyeztetési eljárások időtartamát; vagy a helyi szabályozási rendszert (önkormányzat helyi adópolitikája); a helyi gazdasági miliőt; vállalkozói kedvet stb. vettük figyelembe. Nem számoltunk országos, illetve makrogazdasági tényezőkkel. Ahhoz is időre van szükség, hogy az adott beruházást, fejlesztést a helyiek megismerjék és a mindennapjaik részévé tegyék. A pályázatok pénzügyi lezárása után a pályázóra ötéves fenntartási kötelezettség hárul, ezért minimum hat évet tartottam szükségesnek vizsgálni a pályázati hatásokat illetően. Feltételeztem, hogy azok a fejlesztések jelentenek valódi fejlődést egy település számára, amelyek a kötelező fenntartási időszakot követően is megmaradnak. A hatásvizsgálat befejező időpontjának meghatározása fizikai korlátokra vezethető vissza. A vizsgálat időpontjában ugyanis a teljes települési statisztikai adatállomány csak a 2018-as évig volt elérhető. Ez volt az utolsó olyan év, amelyre vonatkozóan a változók mindegyike rendelkezésre állt. A fentieket figyelembe véve a hatásvizsgálatba bevonni kívánt változókat a 2013–2018 közötti évekre vonatkozóan elemeztem.

Adatállomány összeállítása

A vizsgálat lefolytatására alkalmasnak gondolt változók összeállítása egyrészt a szakirodalomban megfogalmazott korábbi kutatások tapasztalataira, illetve a már említett interjúk eredményeire támaszkodik. A hasonló elemzések vizsgálati szempontjai közül igyekeztem a relevánsakat bevonni, a kevésbé relevánsakat viszont kizártam.

Az adatbázist alkotó statisztikai adatok jelentős része a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) és az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs

Rendszer (TeIR) adatbázisaiból származik (

1. táblázat). A fennmaradó adatok pedig a Nemzeti Adó- és Vámhivatal (NAV), a Magyar Államkincstár (MÁK), a GeoX Kft., illetve az Innovációs és Technológiai Minisztérium (ITM) adatállományaiából érhetők el.

1. táblázat: A vizsgálatban felhasznált adatbázisok

ADATBÁZIS MEGNEVEZÉSE	ADATGAZDA	IDŐSZAK 2010– 2013	IDŐSZAK 2013– 2018
Területi statisztikai adatok rendszere	Központi Statisztikai Hivatal (KSH)	x	
Területi statisztikai adatok rendszere	Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TeIR)	x	
SZJA fizető	Nemzeti Adó- és Vámhivatal (NAV)	x	
Önkormányzati adatok	Magyar Államkincstár (MÁK)	x	
Intézményi ellátottság	GeoX Kft.	x	
Veszélyes hulladékra vonatkozó adatok	Innovációs és Technológiai Minisztérium (ITM)	x	
Pályázati adatok	Magyarország Kormánya (Széchenyi 2020); Központi Statisztikai Hivatal (KSH), Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TeIR)		x

Forrás: Saját szerkesztés

Először a települések életkörülményeit leíró változókat, majd a pályázatok körét határoztam meg. Az előbbinél támpontot nyújtottak a közelmúltban végzett hasonló jellegű kutatások mutatói is. Ilyen volt Lukovics (2008) térségek versenyképességét vizsgáló 78 indikátorból álló, valamint Kis és Goda (2013) Pest megye településeinek versenyképességét feltérképező mutatókészlete. A változók kiválasztásánál további segítséget nyújtott még a 67/2007 (VI. 28.) OGY határozat 3. számú melléklete. A fent hivatkozott mutatók közül többet nem tudtam a kutatás során figyelembe venni. A teljesség igénye nélkül ilyen volt például a külföldi érdekeltségű vállalkozások statisztikai létszáma, a szolgáltatásban foglalkoztatottak aránya, a felsőfokú oklevéllel rendelkezők száma, az egyetemet, főiskolát végzett foglalkoztatottak aránya az összes foglalkoztatotton belül, a helyben dolgozó lakónépesség legalább középiskolai

végzettséggel stb. Ezekre, illetve azokra a mutatókra, amelyek nem kerültek be a vizsgálatba, általánosan elmondható, hogy értékük a legtöbbször nulla volt.

Goda és Kassai (2011) kutatásának módszertanában leírtak a pályázati források kiválasztásánál bizonyultak hasznosnak. Ennek megfelelően azokat az operatív programokat emeltem be a kutatásba, amelyek elsődleges célja a területi egyenlőtlenségek direkt vagy indirekt módon történő mérséklése volt. Azonban nem tudtam helyi gazdaságfejlesztést támogató pályázatokat figyelembe venni, mert az önkormányzatok nem folytathatnak direkt módon gazdasági tevékenységet, így eleve már a pályázati felhívásokban sincsenek feltüntetve a kedvezményezettek között. A pályázatok köre tovább szűkült azáltal is, hogy csak azokat tudtam figyelembe venni a kutatási célhoz illeszkedve, amelyek az önkormányzatok által is megpályázhatók voltak. Emiatt döntöttem úgy, hogy nem csupán a kifejezetten vidékfejlesztést célzó pályázatok kerüljenek be a kutatásba, hanem más operatív programok által meghirdetett és önkormányzatok számára elérhetők is. A vidékfejlesztési pályázatok közül nem tudtam felhasználni a LEADER-pályázatokat sem, mivel a nyilvános adatbázisban csak összesített támogatási adatokat tettek elérhetővé erre vonatkozóan, és nem szektoronkéntit. A vizsgálatba kerülő változók kiválasztása egyrészt a kapcsolódó szakirodalom, az interjúk eredményei alapján, valamint részben szubjektív módon történt.

Alkalmazott módszerek

Kérdőíves kutatás

A kérdőíves kutatás során a közösségi attitűdök feltárására, valamint az önkormányzatok közösségben betöltött szerepére és fejlesztéseikre fókuszáltam. Azt akartam megvizsgálni, hogy a lakosság hogyan viszonyul saját közösségéhez, a fejlődés előmozdításában betöltött szerepéhez, illetve milyen szerepet tulajdonítanak ezen a területen az önkormányzatnak és a civil szervezeteknek.

A kérdőíves kutatásba bevont válaszadók kiválasztása véletlenszerű mintavétel alapján történt. A minta településenként reprezentatív volt, mivel a minta összesített közösségi jellemzője jól közelítette minden esetben az összlakosság vizsgált jellemzőit. A kérdőíves kutatás a táborban részt vevők bevonásával, papíralapon történt. A kérdőívek később elektronikus formában is rögzítésre és feldolgozásra kerültek. A kérdőívek elemszámának nagyságára való tekintettel az összegyűjtött információk kiértékelése egyszerű leíró statisztikai módszerrel történt.

Többváltozós elemzések

A kutatás következő részében a metrikus változók között lévő kapcsolatot többváltozós statisztikai módszerek segítségével elemeztem. Először is a települési változókból azok összehasonlíthatóságáért mutatókat képeztem. A települési mutatókon főkomponens-analízist és maximum likelihood elemzéseket, majd korrelációs számítást, indexszerkesztést, végül klaszterelemzést végeztem.

Az egyes változók közti kapcsolat vizsgálata után tehát a változók együttes elemzését végeztem el, ezáltal a fejlesztések hatásainak átfogó vizsgálatára nyílt lehetőség. Obádovics (2006) demográfiai korindex-, Goda (2012) térségindex-szerkesztési, valamint Kassai (2012) LEADER akciócsoportokra képezett indexszerkesztési technikáját adaptáltam az önkormányzatok forrásadszorpciós indexének (FAIö) kialakításához.

Először az önkormányzatok valamennyi elnyert pályázati jogcíméhez külön-külön pontértékeket rendeltem, oly módon, hogy az adott pályázatból hány éven keresztül jutott forráshoz a település 2010 és 2013 között. A pontértékek 0 és 4 közötti értéket vehetett fel. A település ennek megfelelően 0 pontot kapott, ha nem volt egyetlen évben sem nyertes pályázata az adott pályázati jogcímen belül, 1 pontot, amennyiben egy évben nyert pályázatot az adott jogcímen, 2 pontot, amennyiben két évben, 3 pontot, ha három évben nyert, illetve 4 pontot, amennyiben minden évben forráshoz jutott az adott jogcímen belül. A hét pályázati jogcím mindegyikéből ennek megfelelően hét részindexet képeztem településenként. A részindex számítása a következő:

$$I_{ij} = \frac{\sum x_{ij} - x_{i \min} * n}{(x_{i \max} - x_{i \min}) * n}$$

ahol

$\sum x_{ij}$ = az adott pályázatra (i) adott összpontszám a településre (j) vonatkozóan

$x_{i \min}$ = az adott pályázatra adható minimum pontszám

$x_{i \max}$ = az adott pályázatra adható maximum pontszám

n = a nyertes pályázattal rendelkező évek száma a településre vonatkozóan.

A részindexek értéke 0 és 1 között változott. A 0-hoz közeli érték azt jelentette, hogy a település forrás adszorpciós képessége gyenge, míg az 1, vagy ehhez közeli érték azt, hogy a település forrás adszorpciós képessége erős. Az egyes részindexeket nem súlyoztam, mert valamennyi forrást fontosnak tartottam. Az önkormányzatok forrásadszorpciós indexét (FAIö) a részindexek számtani átlagaként határoztam meg.

3. EREDMÉNYEK

3.1. A kvalitatív kutatás eredményei

A kérdések négy nagyobb tematikus csoportba soroltam, melyek segítségével vizsgáltam a közösség, közösségtudatot kialakító tényezőit, valamint mindazokat a személyi és tárgyi feltételeket, amelyek ezek kialakulásához szükségesek. A közösségépítésen belül az egyéni felelősségvállalás kérdését is vizsgáltam, ugyanis az egyén ennek tükrében ítéli meg életkörülményeinek bizonyos részét. Mértéke hatással van az önkormányzati fejlesztések sikerére, közvetve a közösség kialakulására. A közösségeken belül tapasztalható problémák témakör, azokra a beavatkozási területekre világít rá, amelyekre a fejlesztéseknek leginkább reagálniuk kell.

Közösség, közösségtudat

Az interjúk első tisztázó kérdése a közösségnek, illetve a közösségtudatnak a fogalma volt. Elsősorban arra voltam kíváncsi, mit értenek ezen és mit tartanak közösségnek. A válaszadók fogalmai értelmezése befolyásolta válaszaikat. A szakirodalomban bemutatott közösség meghatározásokból többet is megneveztek az interjúalanyok. Azonosították minőségi kategóriaként, mint lokalitás, vagy mint embercsoport. Megjelent a fejlődés eléréséhez szükséges együttműködési képességként, illetve közös célként. Sok esetben egyfajta életmódként köszönt vissza.

A közösség területi lehatárolásra vonatkozó megítélése is eltérő volt. A válaszadók megkülönböztették a személyes kapcsolatokon álló, a településen belüli kisebb csoportokat, járási, kistérségi együttműködések, valamint a helyi akciócsoportok által generált közösségeket. A kapcsolatok közösségen belüli irányát attól függően, hogy személyes vagy tágabb társadalmi kapcsolatról volt szó, horizontálisnak és hierarchikusnak ítélték meg. Berendezkedésük alapján ősi, tradicionális vagy modern közösségeket különböztettek meg, illetve a kettő kombinációját. Véleményük szerint ez utóbbi létrejöhet természetes és mesterséges úton.

Közösségformáló tényezők, szereplők

A közösség kialakulásának feltételeként szinte valamennyi válaszadó megnevezett legalább egy közös célt (pl. gazdasági, társadalmi, fejlesztési források elérése). A célok a fejlődéssel állnak összefüggésben, ami értelmezhető mind a település(ek), mind pedig egy térség fejlődésére. A közösségformáló tényezőket alapvetően három nagyobb kategóriába sorolták az interjúalanyok:

tárgyi, személyi és tevékenységi körökbe. A tárgyi tényezőcsoportban kiemelkedő jelentőséggel bírt az anyagi terület. Egyrészt a közösségépítés feltételeként, és mint életkörülményt javító eszköz, pedig célként jelent meg. A közösségépítéshez ugyanakkor szükség van olyan ingatlanokra, épületekre, ahol a közösség tagjai, a civil szervezetek tagjai találkozhatnak, programjaikat bonyolíthatják. Pusztán az anyagi források ugyanakkor nem elegendők, mivel gyakran nem, vagy nem a kellő mennyiségben állnak rendelkezésre.

A személyi feltételek kapcsán valamennyi interjúalany elsősorban a vezető rátermettségét hangsúlyozta. A másik meghatározó tényező a személyi feltételek közül az a közeg, amiben a vezetőnek tevékenykednie kell. A vezetők személye nem függött sem a helyi, sem a beköltözötti státusztól. A közösségért való tenni akarást és a rátermettséget viszont valamennyien kiemelték. A közös cél(ok) meghatározásához elengedhetetlen a kommunikáció az érintettek között. A közösségen belüli kapcsolatok fennmaradásához valamilyen animatori tevékenység is szükséges. A vezetők (település, civil szervezet, HACs) mellett szinte minden interjúalany kiemelte még az önkormányzat közösségformáló szerepét, tevékenységét.

A jó közösségen belüli kapcsolatok kialakítása nem csak a településen vagy a szűkebb környezettel fontos, legalább ennyire fontosnak látják az interjúalanyok a tágabb környezettel való együttműködést is. Ez megvalósulhat a hasonló működési területnek köszönhetően a civil szervezetek esetében. A kisebb településeken kialakulhat a közös fejlesztések megvalósítása érdekében is.

A közösségformáló tevékenységek egyike a különböző korcsoportok megszólítása például a településen belül. Továbbá olyan programok, események, ahol a közösség tagjai találkozhatnak egymással, akár településen, akár térségen belül. Az interjúalanyok fontosnak tartották a jó közösség kialakulásához az újra való nyitottságot, a tanulás fontosságát, a világ változásához való alkalmazkodóképességet.

Közösségi szerepvállalás, egyéni felelősség

Az alapvető fizikai tényezők és a (vezető) személyi feltételek megléte még nem garancia a jól működő közösség kialakulására. A nyilatkozók szerint meghatározó a támogató közeg, azaz az egyén közösséghez való személyes viszonya is. Az aktív szereplők kikerülhetnek a tősgyökeres helyi lakosokból, de tenni akaró betelepülők köréből is.

Közösségi problémák

A közösségen belüli problémák, valamint szükségletei generálhatják azokat a beavatkozásokat, illetve fejlesztéseket, amelyeket meg akar valósítani. Ebben a tekintetben minden közösség speciális. Sokan az együttműködés hiányát, a bizalmatlanságot, érdektelenséget fogalmazták meg problémaként. Felmerült még a találkozási lehetőségek, vagy a rendezvények, vagy a fizikai épületek hiánya miatt. Többek szerint gondot jelent még az információk ismeretének, illetve áramlásának hiánya is.

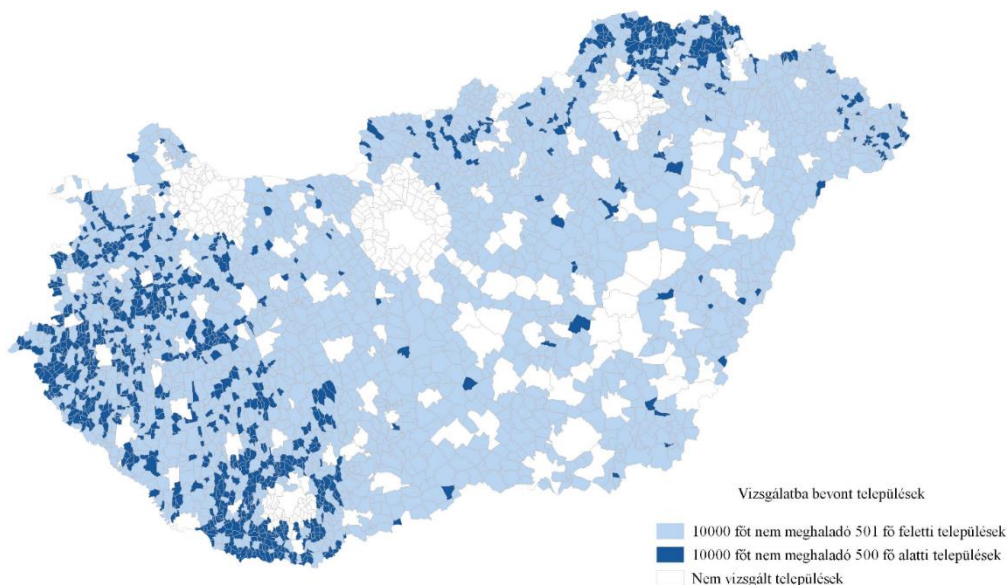
A szakirodalom és az interjúk alapján megállapítható, hogy napjainkban a közösség kialakulásának folyamatában aktívan közreműködnek az egyénen és a civil szervezeteken kívül, az önkormányzatok is. Közreműködnek a közösségek kialakulásában, részt vesznek úgyis, mint közösségépítők, és mint a közösségi találkozási lehetőségek (programok) megvalósítói, illetve a helyszínek biztosítói is. A vidéki közösség olyan pozitív, egymást támogató közeg, amelynek létrejöttéhez az egyén, a civil szervezetek, valamint az önkormányzat aktívan hozzájárulnak.

3.2. A kvantitatív kutatás eredményei

A települési önkormányzatok pályázati aktivitásának térbeli vizsgálata

A mutatók vizsgálata két nagyobb csoport kialakítása mentén történt, ennek több oka is volt. Egyrészt szakmailag volt indokolt, mivel az 500 fő lakosságszám alatti települések társadalmi, gazdasági adottságai, erőforrás készlete véleményem szerint nem összehasonlítható teljes mértékben egy 5000 vagy 10 000 fős településsel. Másrészt a korábbi területi kutatások is (Balogh, 2007; Horváth, 2013; Kovács, 2016) önálló kategóriaként vizsgálták az 500 fő alatti településeket. Továbbá az 500 fő alatti településekre vonatkozó mutatók értékei rendkívül alacsonyak voltak a teljes adatállományon belül. Ezek az alacsony értékek a vizsgálat eredményét jelentősen torzították volna. Ezért külön folyt vizsgálat az 500 fő alatti és az 501 fő feletti települések mutatószámaira. Kizárásra kerültek a nagyobb városok agglomerációjához tartozó, 10 000 fő alatti települések is. Ezt a módszertani lépést Bóhm (2005:5) településfejlesztésre vonatkozó megállapítására alapoztam, mely szerint „a legkedvezőbb helyzetben ma is a városi települések vannak a vonzáskörzetükhöz tartozó agglomerációs településekkel. Ezek a települési egységek többnyire megfelelő munkaalkalmakat, viszonylag elfogadható infrastruktúrát, szolgáltatást és piaci lehetőségeket nyújtanak az ott élő emberek számára.” Az eleve kedvezőbb helyzetben lévő, illetve erőforrással rendelkező települések adatai szintén torzították volna a kutatási eredményeket. A vizsgálatba vont települések száma mindezeket figyelembe véve összesen 2795 lett, amelyből az

500 fő alatti települések száma 972, míg az 500 fő feletti települések száma 1823 lett (1. ábra).

1. ábra: Vizsgálatba bevont 10 000 fő alatti települések
Forrás: TEIR adatok (2018) alapján saját szerkesztés

A településeket pályázati támogatásban részesült és nem részesült kategóriák alapján vizsgáltam, ezen belül is két szempont szerint. Először a teljes településállományt elemeztem aszerint, hogy volt-e a településnek legalább egy nyertes pályázata 2010 és 2013 között. Ezt követően azt vizsgáltam, hogy hány olyan település volt, amely legalább háromszor vagy annál többször nyert valamilyen támogatást a fent említett időszakon belül. A legalább egyszer pályázatot nyert települések száma 2044 lett. Ez az összes vizsgálatba vont település 73 százaléka. A pályázati források legalább háromszori elnyerésében ez az arány már lényegesen kisebbnek bizonyult, a településeknek mindössze 28 százalékát érintette.

Az önkormányzatok pályázati aktivitása az egyes operatív programokból eltérő volt a 2010 és a 2013 években, amelynek számos oka lehet. A dolgozatnak nem volt célja ezen okok teljes feltárása, mert a nyilvános adatbázisokban elérhető, az önkormányzati támogatásokra vonatkozó információk egyrészt kumulált formában állnak rendelkezésre az operatív programokon belül és nem térnek ki azok rész céljaira. Másrészt erre csak az önkormányzatok külön-külön történő, mélyreható részletes elemzése adna minden tekintetben kielégítő választ. Feltételezzük, hogy a pályázatok benyújtása előtt az önkormányzatok

figyelembe vették a helyi humán és infrastrukturális, valamint környezeti tényezők jellemzőit és állapotát. Valószínűsítjük, hogy figyelembe vették az adott pályázattal érintett lakosság nagyságát, illetve a fejlesztés megtérülésének idejét is. Az elnyert pályázatok nagyságára ugyanakkor hatással lehetett az önkormányzatok pénzügyi stabilitása is, hiszen a pályázatok többsége utófinanszírozott. A kivitelezésükhöz szükséges forrásokra az önkormányzatoknak előzetesen rendelkezésükre kellett állniuk. Ezt kellő bevétel hiányában sokszor hitel felvétellel oldották meg. Nem hagyható figyelmen kívül a pályázatírásban és megvalósításban szerzett korábbi tapasztalatok megléte vagy hiánya sem.

A Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program (TIOP) kínálta pénzügyi forrásokból a vizsgálatba bevont települések 8,4 százaléka részesült. A pályázat elsősorban a munkaerőpiaci politikák eredményességét és hatékonyságát hivatott javítani, illetve az Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat (NFSZ) által nyújtott szolgáltatások infrastrukturális feltételeinek fejlesztése, és a kapacitások bővítése a célja. A legtöbb ilyen jellegű forrás 2013-ban érkezett a településekre, illetve a támogatások 25 százaléka az 1000 és 2000 közötti, illetve az 5000 lakosságszám feletti településekre érkezett. Többségük az ország keleti és a Dunántúl középső és déli településeire érkezett. A 100 millió forintnál nagyobb beruházások az ország északkeleti és délnyugati részében valósultak meg.

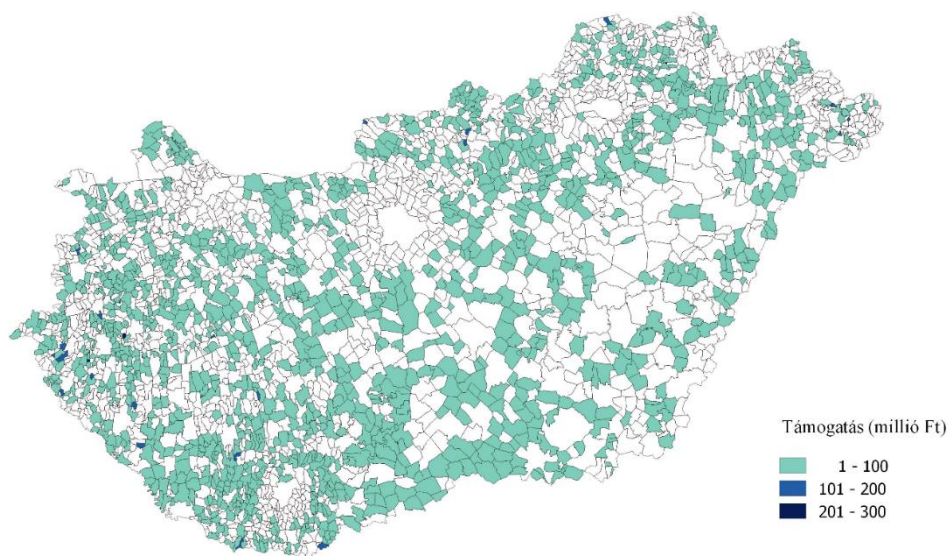
A Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP) már több önkormányzatot, a vizsgált önkormányzatok közel 21 százalékát (575 települést) érintett. Az elnyert támogatási összeget főleg a hátrányos helyzetű munkanélküliek munkába állását, innovatív foglalkoztatási modellek kialakítását, valamint a tartósan alacsony jövedelmű emberek gazdasági aktivizálását elősegítő programok lebonyolítására fordíthatták az önkormányzatok. A legtöbb nyertes pályázat 2011-ben volt, összesen 366 települési önkormányzat kapott erre a célra támogatást. A források 27 százaléka az 1000 és 2000 fő lakossal rendelkező települések önkormányzataihoz érkezett. A támogatások 20 százalékát a 2000 és 3000 lakosságszámú települések nyerték. A 4000 és 5000 fő közötti településekre érkezett a források 7,7 százaléka. Az összes támogatás több mint 75 százaléka az 5000 főnél kevesebb lakossal rendelkező településre érkezett. Jól tükrözi a települések foglalkoztatással összefüggő problémáit. Ezeket a pályázatokat az országos közmunkaprogramok mellett pályázzák meg az önkormányzatok, ezáltal is csökkentve a településeken élő inaktív réteghez tartozók számát. Ez összhangban áll a szakirodalom azon állításával, mely szerint az önkormányzatok vidéki települések a legnagyobb foglalkoztatói.

A 10 000 fő alatti önkormányzatok számára talán a legkevésbé a Közlekedés Operatív Program (KÖZOP) volt elérhető. A vizsgált önkormányzatok mindössze 0,7 százaléka jutott ehhez a forráshoz 2010 és 2013 között. Közlekedésfejlesztési projektek előkészítése, ipari parkok jobb áruforgalmának biztosítása érdekében megvalósított infrastrukturális fejlesztések, illetve önkormányzati belterületi utak és kerékpárutak fejlesztését előmozdító projektek megvalósítását támogatta a program.

Az önkormányzatok csaknem egynegyedét, 23 százalékanak sikerült forráshoz jutnia a Környezet és Energia Operatív Program (KEOP) keretében. A program ösztönzi a környezetbarát megújuló energiaforrást hasznosító rendszerek elterjedését. Az önkormányzatok energiatakarékosságra és energiahatékonyságra való törekvését tükrözi a programon belüli aktivitásuk. A nyertesek 71 százaléka 3000 fő alatti települések önkormányzatai voltak. A vizsgált időszakban főleg az Alföldi települések és a Dunántúl középső részén lévő önkormányzatok jutottak forrásokhoz ezen a programon keresztül.

A vizsgált pályázatok közül a második legnépszerűbbnek a Vidéki örökség megőrzése és fenntartható fejlesztése elnevezésű pályázat bizonyult 2010 és 2013 között. Az elnyert támogatás a településkép és a környezet állapotának javítása, az épített, természeti és kulturális örökség és helyi identitás megőrzése, megújítása, és ezáltal a települések vonzerejének növelése érdekében használható fel. A 10 000 fő alatti önkormányzatok több mint 24 százaléka nyert ezen a programon belül. A nyertes önkormányzatok több mint 90 százaléka az 5000 fő alatti lakosságszámú települések körébe tartozott. Ezen belül is a 3000 és 4000 fős települések voltak a legsikeresebbek, 86 százaléuk tudott fejlesztéseket megvalósítani a pályázat segítségével.

Az elnyert pályázatok számában és az elnyert összeg tekintetében is a legsikeresebbnek a Falumegújítás és -fejlesztés intézkedés bizonyult (2. ábra). A vizsgált önkormányzatok több mint 46 százaléka jutott forráshoz ennek a pályázatnak köszönhetően. A konstrukció célja a települések környezetét és megjelenését javító kisléptékű infrastruktúra-fejlesztéseinek támogatása, valamint piacok és játszóterek létrehozása, illetve fejlesztése is. Valószínűsíthető, hogy a sokrétű felhasználási lehetőség tette ennyire népszerűvé a felhívást az önkormányzatok számára. A pályázat keretében a legtöbb település (625 önkormányzat) a vizsgált időszakon belül 2012-ben jutott forráshoz. A nyertes önkormányzatok több mint 90 százaléka 5000 főnél kisebb lakosságszámú településhez tartozott.

2. ábra: 10 000 fő alatti Falumegújítás pályázati támogatásból részesült önkormányzatok

Forrás: TEIR adatok (2010–2013) alapján saját szerkesztés

A középmezőnyben foglal helyet az elnyert pályázatok között az Integrált Községi és Szolgáltató Tér (IKSZT) elnevezésű. A vizsgált önkormányzatok közül 14,8 százalékuk volt nyertese a felhívásnak. A pályázat célja a helyben elérhető alapszolgáltatások körének bővítése, minőségének és hozzáférhetőségének javítása többfunkciós szolgáltató központok létrehozásával, a többnyire kihasználatlan épületek felújítása és műszaki korszerűsítése révén. A megvalósítást nehezítette, hogy az infrastrukturális beruházáson túl az intézményben dolgozók tovább foglalkoztatását is vállalniuk kellett az önkormányzatoknak.

A falukutató táborok lakossági kérdőíveinek eredményei

Az egyén és az önkormányzatok közösségen belüli szerepét és felelősségét feltáró kérdőíves kutatás eredményei alapján megállapítható, hogy az egyén életkörülményeit szubjektív módon, a közvetlen és tágabb környezetébe ágyazva határozza meg. Meghatározza továbbá az is, hogy milyen mértékben csatlakozik közvetlen környezetéhez a civil szerveződések keretében. A helyi társadalmat ennek fényében tartja közösségnek. Az eredmények megerősítették a hagyományörzés szerepét és fontosságát a közösségformálásban. A helyi rendezvények minősége is nagyban befolyásolja az egyén saját közösségéről alkotott képét. Megerősítést nyert a civil szervezetek közösségformáló szerepe, egyúttal igazolódott eddigi tevékenységük hasznossága is. Fejlesztésre szorul a

kutatási eredmények alapján az egyén közösségi felelősség- és szerepvállalása, valamint civil szervezeti tagságának erősítése. Mindez abból látható, hogy a válaszadók döntő többsége a közösség kialakulását egyértelműen, kizárólag szervezeti (civil, önkormányzat) formákon keresztül látja megvalósíthatónak. A fejlesztések terén jól érzékelték a látványos települési beruházásokat, viszont ehhez képest jelentősen elmaradtak a közösséget érintő tevékenységek fejlesztései. A települések lakossága ennek megoldásában, vagyis az együttműködésre való hajlandóság tekintetében nem mutatott egységes képet.

Matematikai-statisztikai elemzések eredményei

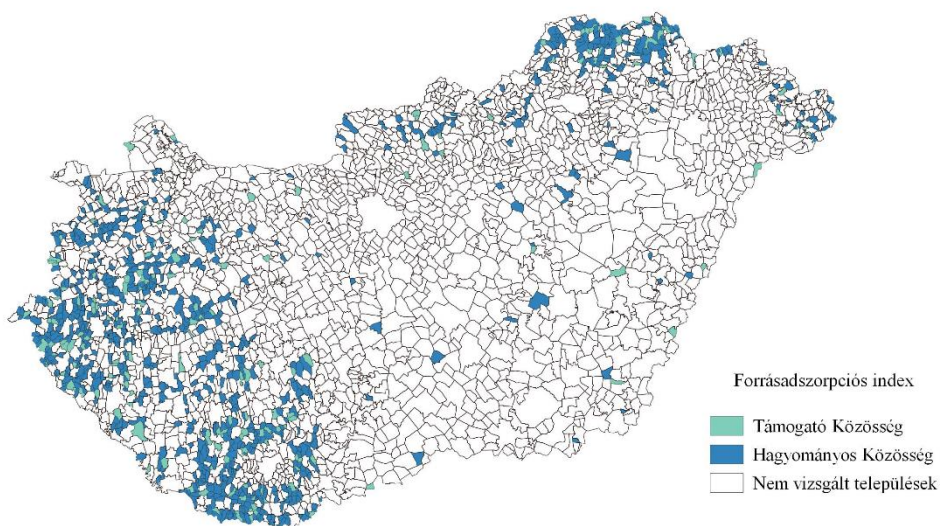
Miután a főkomponens-analízis segítségével a vizsgálatba vont változókat faktorokba rendeztem a kutatás következő lépése az volt, hogy feltárjam a mutatók, pontosabban a települési ismérvek, illetve a pályázati források, közti kapcsolatot korreláció számításával. Ezután a pályázati mutatók segítségével indexeket képeztem, amelyeket klaszter analízist követően csoportosítottam.

Az 500 fő alatti lakosságszámú településekre vonatkozó eredmények

A vizsgálat megerősítette, hogy a települések számára elsősorban a célzott vidékfejlesztési pályázatok bizonyultak sikeresebbnek és elérhetőnek. Ezek a pályázatok a 2. faktorral közepes, illetve gyenge kapcsolatban álltak. Az előbbi kategóriába a falumegújítás, illetve az IKSZT pályázatok tartoztak, míg az utóbbiba a vidéki örökség megőrzése pályázat tartozott. A pályázatok a közösségek találkozási pontjainak, valamint a rendezvény helyszíneknek a kialakításához járultak hozzá, tehát a települések közösségi életére voltak leginkább hatással. Kevésbé, de volt némi élénkítő hatása a helyi kisvállalkozók működésére. Az országos pályázatok közül egyedül a TÁMOP pályázatról tudtak a települések hátrányos helyzetű csoportjai profitálni. A többi felhívás sikeressége ezekben a településekben, az alkalmazott módszer alapján, nem volt igazolható.

Önkormányzati forrásadszorpció index (FAIö)

Az 500 fő alatti önkormányzatok forrás allokációs részindexek legkisebb értéke 0, a legmagasabb értéke 1 volt. A települések több mint háromnegyedében a részindexek százalékos megoszlása a minimum érték közelében volt, ami az alacsony aktivitásra és nyertes pályázatra utal. A legalacsonyabb átlagos részindexe a KÖZOP-intézkedésnek, míg az átlagos legmagasabb részindexe a TÁMOP-intézkedésnek volt. Kivételt képeztek ez alól a falumegújítás, a KEOP-intézkedésnek, a vidéki örökség megőrzése, illetve a TÁMOP-intézkedésnek. Esetükben a települések nagy valószínűséggel több évben is pályázati forráshoz jutottak ezeken a jogcímeken keresztül. Kevés olyan önkormányzat volt viszont, amely egy-egy pályázati kategórián belül mind a négyben nyertes volt. A részindexek szórása kicsi volt, ami azt jelenti, hogy az értékek nagyrésze az átlag körül szóródott. A részindexek összegzése után a számtani átlagukat vettem, így kapott érték képezte a települések önkormányzati forrásadszorpció indexét (FAIö). Az 500 fő alatti önkormányzatok az index értékek alapján, klaszter eljárás segítségével, két nagyobb csoportba kerültek (3. ábra).

3. ábra: Önkormányzati forrásadszorpciós index 500 fő alatti településeken 2010–2013 között

Forrás: Saját szerkesztés

A települések közel 17 százaléka az I. klaszterbe került. Az index értéke 0 és 1 között mozoghat, ahol a 0 azt jelentette, hogy a település egyetlen pályázatot sem nyert a négy év alatt, míg az 1-hez közeli érték a több évben és több jogcímet elnyert települések tartoztak. A legkisebb FAIő értéke az I. klaszterben 0,11, míg a legmagasabb érték 0,45 volt. Ide azok a települések tartoztak, amelyek legalább egyszer nyertek valamilyen pályázatot. Az I. klaszterben az önkormányzatok leginkább a hátrányos helyzetű csoportok megsegítése volt a cél, illetve a pályázatok döntő többsége ilyen célt szolgált. Mindebből arra is következtethetünk, hogy ezekben a településekben a humán erőforrás oldalt negatív és kedvezőtlen adottságok jellemzik, illetve ez a terület igényli az önkormányzat megítélése alapján a legsürgősebb beavatkozásokat. Ezért ez a klaszter a Támogató Közösség elnevezést kapta. A települések fennmaradó része a II. klaszterbe került, itt az index legkisebb értéke 0 volt. Az önkormányzatok közel egyharmada (30 százaléka) rendelkezett ezzel az értékkel, vagyis egyáltalán nem jutottak semmilyen forráshoz a négy év alatt. A legmagasabb index érték 0,1 volt és viszonylag kevés települést érintett, mindössze a települések 5 százalékát. A fennmaradó önkormányzatok, illetve települések többsége (65 százaléka) a négy év alatt legalább kétszer nyert pályázatot. A részindexek, valamint az index értékei alapján a II. klaszter a Hagyományos Közösség elnevezést kapta, mert a pályázatok típusa alapján komplex módon igyekezett gondoskodni a településen élőkről. Ide azok az önkormányzatok tartoztak, amelyeknél a hagyományápolás, az épített örökség megóvása prioritást élvezett, illetve a szociálisan kedvezőtlen adottságokkal rendelkezők

megsegítésére is nyertek pályázatot. Mindkét klaszterben megjelentek az energetikai fejlesztések, tehát nem ez okozta az eltérést a települések között. A pályázatok típusa alapján egyúttal következtethetünk azokra a kulturális értékekre, immateriális javakra és területi tőkére, amelyek még napjainkban is jelen vannak a vidéki településeken. A kedvezőtlen szociális adottságok kezelését szolgáló pályázatok pedig felhívják a figyelmet a vidéki foglalkoztatás kérdésének rendszerszintű kezelésének/megoldásának fontosságára.

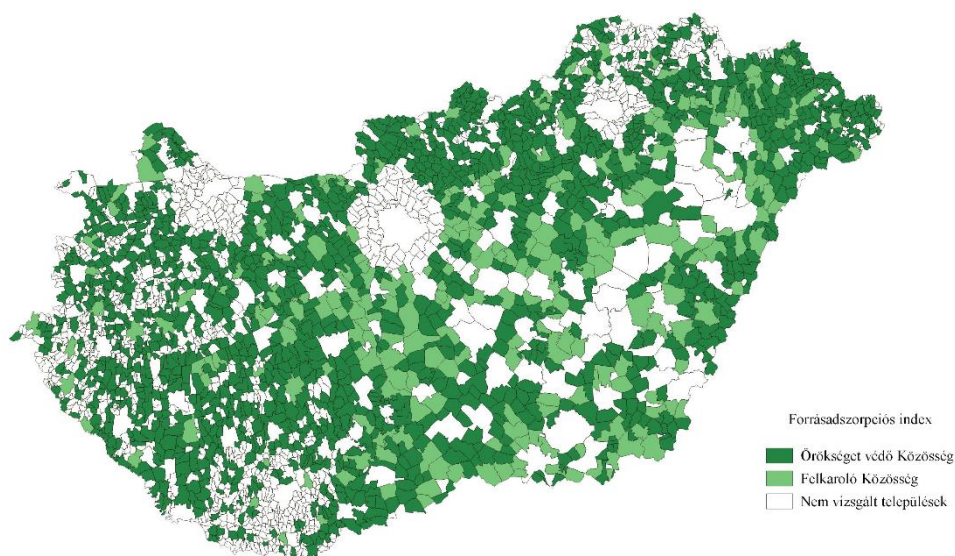
Az 501 fő feletti lakosságszámú településekre vonatkozó eredmények

Ebben a települési kategóriában a célzott vidékfejlesztési pályázatoknak is volt hatása. Mindhárom pályázat csupán egyetlen faktorról (4. faktor) állt gyenge kapcsolatban. Rajtuk keresztül elsősorban a közösségek kialakulását befolyásoló tényezőket (közösségi szinterek, intézmények) fejleszthették a települések, bár hatásuk lényegesen kisebbnek bizonyult az 500 alatti településekhez képest. Valószínűsíthető, hogy a pályázatok kivitelezésekor sem a helyi kisvállalkozásokat részesítették előnyben, kivételt képez ez alól a vidéki örökség pályázat, amely a helyi vállalkozóknak is kedvezőbb feltételeket teremtett. A pályázatoknak nem volt kimutatható hatása az életmóddal összefüggő és egyéb szolgáltatásokra, ennek oka azonban némileg magyarázható a speciális fejlesztési célokkal. Az országos pályázatok közül csupán a KEOP pályázat tekinthető statisztikailag is eredményesnek. A fejlesztések a települések természetes környezethez jobban igazodó működését segítették elő. A többi pályázatról elmondható, hogy semmilyen kapcsolatot nem mutatott a faktorokkal.

Önkormányzati forrásadszorpciós index (FAIö)

Az 501 fő feletti önkormányzatok forrásallokációs részindexek legkisebb értéke 0, a legmagasabb értéke 1 volt. Kivételt ez alól a KÖZOP pályázati intézkedés jelentette, itt ugyanis a maximum érték 0,6 volt. A települések részindexeinek százalékos megoszlásának jelentős része a minimum érték közelében volt, ami az alacsony aktivitásra és nyertes pályázatra utal. A legalacsonyabb részindex érték ebben a települési kategóriában is a KÖZOP- intézkedéshez kapcsolódott. A legmagasabb részindexe a KEOP-, valamint a TÁMOP- intézkedéseknek volt az 501 fő feletti kategóriában. Magas pályázati hajlandóságra utalt az ÚMVP falumegújítási és vidéki örökség megőrzése intézkedések részindexe is. Ezekből a pályázati forrásokból a települések több éven keresztül is fejlesztéseket valósíthattak meg. A részindexek maximum értékei alapján az is látható volt, hogy kevés önkormányzat tudott a vizsgált időszakon belül minden évben forráshoz jutni. Az adott pályázati kategórián belül hasonló volt az önkormányzatok pályázati aktivitása. A települések forrásadszorpciós indexét

(FAIö) a korábban ismertetett módon, azaz a részindexek számtani átlagát véve képeztem. (4. ábra).

4. ábra: Önkormányzati forrásadszorpciós index 501 fő feletti településeken 2010–2013 között

Forrás: Saját szerkesztés

Az I. klaszterbe sorolt települések térbeli eloszlása az országon belül egyenletesnek volt mondható, a II. klaszterbe tartozók döntő többsége az Alföldön helyezkedett el. A települések önkormányzati forrás adszorpciós index minimum értéke 0,11, míg maximum értéke 0,44 között alakult. Mindkét klaszterben, csakúgy mint, az 500 fő alatti kategóriában, az energetikai pályázatok itt is jellemzőek voltak. Az 501 fő feletti kategóriában a települések többsége (86 százaléka) az I. klaszterbe került. Ebben a klaszterben a települések többsége az épített örökségeik megújítására, illetve védelmére nyert pályázatot. Kevésbé volt jellemző rájuk a közösségen belüli hátrányos helyzetű csoportokat felzárkóztató pályázat. Mindezekből az is következik és látható, hogy egyfelől ezek a települések rendelkeznek épített kulturális örökséggel, illetve az 500 fős településekkel ellentétben nem jelentkezik oly' mértékű szociális jellegű probléma náluk, amelyet pályázat segítségével kellene az önkormányzatoknak orvosolni. A fentiek figyelembevételével az I. klaszter az Örökséget védő Község elnevezést kapta. A klaszter további jellemzője, hogy a települések harmada a négy év alatt egyszer sem nyert semmilyen pályázatot. A FAIö index maximum értéke 0,1 volt, ami azt jelentette, hogy a klaszteren belüli legjobb pozícióban lévő települések is átlagosan kétszer nyertek valamilyen pályázatot

az önkormányzaton keresztül. A II. klaszter a Felkaroló Közösség elnevezést viseli. A klaszter településeinek önkormányzatai az előző csoporthoz képest nagy hangsúlyt fordítottak a rászorulóknak, a hátrányos helyzetben lévők felkarolására, a pályázatok döntő többsége ezt a célt szolgálta. Kevesebb hangsúly helyeződött a falumegújításra, illetve a vidéki örökség megőrzésére. Az 501 fő feletti települések mindössze 14 százaléka tartozott a II. klaszterbe. Látható ebből is, hogy a szociális problémák kezelése nem csupán az aprófalvakban jelentkező, önkormányzati beavatkozást igénylő feladat. Noha ez a jelenség az 501 fő feletti településeknek még „csak” valamivel több, mint 10 százalékát érintette, mégis jelzi azt a negatív irányt és tendenciát, amit a vidéki lakosság foglalkoztatásával kapcsolatban már korábban megállapítottunk. Ez nem csupán azért elgondolkodtató, mert ekkora településméret esetében is tapasztalható jelenségről van szó, hanem azért is, mert úgy tűnik a nagyobb méretű településeken sem található olyan munkalehetőség már, amely ezeknek az embereknek a foglalkoztatását biztosítaná. A folyamat lassítása, vagy megállítása miatt is égetőbb a vidék rendszerszintű újra gondolása és beavatkozási alternatívák kidolgozása, valamint végrehajtása.

4. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

A dolgozat első részében a kutatási témát érintő nemzetközi és hazai szakirodalmat dolgoztam fel. A területi egyenlőtlenségek kialakulásának okaival és dimenzióival foglalkoztam és a centrum-periféria elmélet kontextusába helyezve közelítettem meg. Többségük egy-egy gazdasági-társadalmi aspektus kiemelésével magyarázta az egyenlőtlenségek okát. A területi egyenlőtlenségek kialakulásának okai és a különbségek csökkentése is összetett és komplex folyamatok eredménye. A különbségek csökkenése során mennyiségi és minőségi változások történnek. Egy-egy emberi beavatkozás nem csupán az adott beavatkozási területre hat, hanem idővel más területekre is tovagyűrűző hatást fejt ki. Ezért a területi fejlődés kérdését is komplex módon közelítettem meg. Az elméletek közül erre Wallerstein centrum-periféria modelljét tartottam alkalmasnak, mivel holisztikus szemlélettel írta le az eltérő területi fejlődés okait. Az elmélet társadalmi, gazdasági és környezeti tényezők figyelembevételével tett különbséget a fejlett és kevésbé fejlett területi egységek között. A szakirodalom kevésbé fejlett országokat, régiókat, illetve településeket különböztetett meg. A vidéki területeket és településeket a kevésbé fejlett, perifériával azonosította.

Általában a perifériák megítélése a fenti tényezők tekintetében negatív, mivel az összehasonlítás alapját sok esetben külső tényezők képezik, holott a települések belső adottsága legalább ennyire fontos. Fontos lenne a jelenlegi vidékkel kapcsolatos negatív szemlélettel szakítani. A vidéki települések és területek ugyanúgy részei az országnak, mint a hozzájuk képest fejlettebb városok és térségeik. Véleményem szerint, a fejlődés elmaradását nem az igények hiánya okozza, hanem az a gazdasági és technológiai berendezkedés és szemlélet, amely a jelenlegi szolgáltatásokat csak megfelelő méret nagyság/ügyfélkör felett képes gazdaságosan működtetni. A fejlődés azáltal is lehetne innovatív, ha a meglévő rendszerek/szolgáltatások kisebb közösségek/települések számára is elérhetőek lennének. A vidék nem megoldatlan problémahalmaz, sokkal inkább lehetőség, kiaknázatlan erőforrásokkal. Jól vizsgázott például a 2020-as Covid-19- járvány ideje alatt is, amikor volt belföldi vidéki turizmus a lezárások idején, szemben a külföldi vendégekre specializálódott fővárossal. A jövőben ez a fajta kommunikáció mindenképpen javítana a vidék megítélésén.

A szakirodalom a fejlődés fogalmát több oldalról közelítette meg. A kutatási eredmények rávilágítottak arra, hogy az önkormányzatok fejlesztéseikkel hozzájárulnak a települések fejlődéséhez. A megvalósított beruházások a vidéki településeken nem csupán anyagi értéket jelentenek, hanem hozzájárulnak az épített környezet és a társadalmi tér minőségi változásához, illetve a közösségek létrejöttéhez. Az önkormányzatok a tulajdonukban lévő épített kulturális örökség

megőrzésével, valamint a társadalmi felemelkedést szolgáló programjaikkal hozzájárulnak a területi tőke gyarapodásához. Véleményem szerint, egyúttal nekik kell a jövőben azoknak a szereplőknek lenni a településeken, akik az immateriális javakat tárgyasult tőkévé alakítják, illetve a belső erőforrásokat mozgósítják, valamint kulcsszerepet vállalnak az innovációs miliő kialakításában. Ezen a téren az önkormányzatok központilag szervezett képzése, támogatása mindenképpen megtérülő befektetés lenne.

A kutatás ugyan rávilágított a vidék általános ismérveire, mégis minden település és az ott élők unikálisak. Éppen ezért szükségesnek látom az ehhez illeszkedő, a vidéki területek speciális fejlesztési lehetőségeit, irányait feltáró módszerek elérésének biztosítását a települések önkormányzatai számára. Ennek érdekében pedig szükséges az együttműködések generálása az érintettek és a tudományos műhelyek, kutatási központok között.

A közösség az egyének közötti kölcsönös pozitív irányú kapcsolaton alapul. A vizsgálat viszont rávilágított arra, hogy az önkormányzatok felé új egyéni elvárások körvonalazódtak. Korábban az egyének elsősorban a civil szervezeteik révén szerveződtek közösséggé, amelyhez sokáig az önkormányzat nem, vagy csak mint adminisztratív szerv kapcsolódott. Napjainkban azonban az önkormányzatok felé legalább annyi közösségépítői elvárás fogalmazódott meg a lakosság részéről, mint korábban egy civil szervezettel kapcsolatban. Kijelenthető, hogy az önkormányzat „lakosság által delegált feladata” lett a közösségépítés és közösségfejlesztés is. A jövőben véleményem szerint azok az önkormányzatok és településvezetők lesznek sikeresek, amelyek és akik megfelelnek ennek az elvárásnak. A központilag delegált állami feladatok csökkenésével párhuzamosan feladatuk új szerepkörrel egészülhet ki. Ennek a folyamatnak a központilag történő mindennemű támogatása üdvözlendő és megtérülő befektetés lenne.

A kutatási eredmények is megerősítették a szakirodalomban meghatározott közösségi definíciókat, a közösségformáló tényezőket, illetve a közösség szereplőinek meghatározását. Újdonság volt viszont, egyúttal igazolódott korábbi feltételezésem az önkormányzatok (polgármesterek) közösségformáló szerepét illetően, mivel az eredmények alapján az ilyen jellegű tevékenységük sokkal hangsúlyosabbá vált. A településvezetők feladata nem csupán a közösségi találkozási helyszínek biztosításában merült ki, hanem azok tartalommal, programokkal való megtöltésében is aktív közreműködést mutattak. A kvalitatív kutatásból kiderült, hogy a bizalomra épülő közösség létrejötte elvárás a lakosság részéről, mégis a közösség legfőbb problémája a bizalmatlanság, érdektelenség, illetve információ hiány volt. A lakosság mindezen hiányosságai a civil szervezetek irányában nyilvánulnak meg. Az önkormányzatok ugyanakkor a lakosság részéről megkapták mindezek kiépítéséhez a szükséges

bizalmat. A településvezetők közösség-szervezésben és közösségépítésben való tudásának elmélyítése célravezető, szükséges és indokolt volna.

Az önkormányzatok által elnyert pályázatok térbeli vizsgálata alapján látható volt, hogy a „legnépszerűbb” intézkedések, amelyek eloszlása területileg egyenletesnek mondható, a kifejezetten vidékfejlesztési program keretében meghirdetettek voltak. Ezeken belül is inkább a kisebb lakosságszámú településeken voltak jellemzőek a közösségi színtereket kialakító (IKSZT) fejlesztések. Az egyéb, önkormányzatok által is megpályázható országos operatív programok közül a TÁMOP-felhívás volt a legnépszerűbb, amely a települések csaknem egynegyedét érintette. Egyúttal jól illusztrálja a vidéki területek egyik jellemzőjét, a hátrányos csoportok jelenlétét, amit a jövőben is fejlesztési területek fókuszába kell állítani, hiszen a társadalmi tőke képzettsége az a tényező, amely a fejlődés feltételének egyik sarkalatos pontja. A másik népszerű pályázat a KEOP-intézkedés volt, amely szintén érintette a vizsgált települések egynegyedét. Ennek az lehetett az oka, hogy ahogy csökkentek az önkormányzatok központi és egyéb bevételei, úgy került egyre inkább előtérbe a gazdaságosság és hatékonyság az intézmények fenntartása kapcsán. Természetesen nem kizárt a környezettudatosabb gondolkodás sem, de véleményem szerint inkább az előbbi szempontok voltak a meghatározóbbak. Mindezek a vizsgálat során sajnálatos módon nem derültek ki, mivel a rendelkezésre álló megújulóenergia-felhasználásra vonatkozó adatok országos szintre terjedtek csupán ki. A kutatási eredményekben ezért is nem volt kimutatható többek között ennek a pályázatnak az életminőségre gyakorolt hatása. A jövőben továbbra is indokolt véleményem szerint a hasonló jellegű pályázatok kiírása, mivel célzottan a vidéki önkormányzatokat szólítják meg, és számukra is elérhető nagyságrendű beruházások megvalósítását teszik lehetővé. Fokozott figyelmet kellene viszont azokra az önkormányzatokra is fordítani, amelyek nem jutottak egyáltalán forráshoz. Kíváncsi lennék feltárni a passzivitásuk okát, és ennek függvényében különböző ösztönzőket lehetne alkalmazni esetükben, vagy speciális fejlesztési programok is készülhetnének a számukra.

A jövőbeni területi kutatásokat segítené továbbá az is, ha a nyilvános adatbázisokban a LEADER-pályázatok esetében az összesített települési szintű támogatási adatok helyett szektorok szerinti bontásban is elérhetővé tennék a nyerteseket. Az egyes területi szereplők közösségi aktivitásáról, szerepéről lényegesen árnyaltabb képhez jutnánk ezáltal.

A vizsgálat kimutatta az önkormányzati pályázatok közösségekre gyakorolt kedvező és pozitív hatásait. A kistépülések ritkábban jutottak forráshoz, illetve nyertek pályázatot. A pályázati jogcímekből látszik, hogy az önkormányzatok igyekeztek minden olyan lehetőséget megragadni, amelyek vagy a lakosság

társadalmi felemelkedését, vagy pedig saját maguk hatékonyabb, környezetbarát működését, ezáltal pedig az életminőség javulását eredményezték.

Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk sem a rendszer, sem pedig az önkormányzatok korlátait. A rendszer adta korlátok közé sorolható véleményem szerint a központi adatbázisok adatállománya, amelyek módszertana bizonyos időközönként változik, ezért egyes változók vizsgálata egy hosszabb időszakra vonatkozóan kivitelezhetetlen. A kutató ilyen esetben kénytelen a rendelkezésre álló adattartalommal elvégezni a vizsgálatait. Ugyancsak rendszerszintű problémának tartom, hogy az egyes pályázati jogcímek eredményei nem minden esetben követhetők részleteiben a meglévő adatbázisokban. Ilyen volt például a környezeti beruházások nyomon követése, amelynek csak országos eredményei elérhetők, de települési szintű nem. A pályázatok hatásainak vizsgálata során éppen ezért a kutató asszociációs képességére korlátozódott. További nehézséget jelent az ilyen jellegű területi vizsgálatok során, hogy az elérhető statisztikai adatok nem tekinthetők a pályázó által elérni kívánt eredmények indikátorainak. Véleményem szerint, a pályázati források és ezek hatékonysága, eredményessége könnyebben értelmezhető lenne, ha a pályázatokban amúgy is elvárásként megfogalmazott hatás-, illetve eredmény indikátorok valamilyen adatbázis formájában elérhetők lennének, ha nem is a nagyközönség, de a kutatók számára. Az indikátorok segítségével realisabb, árnyaltabb kép körvonalazódna egy-egy beavatkozás, fejlesztés eredményességéről, már csak azért is, mivel figyelembe veszi a helyi sajátosságokat. Hasznos lenne ugyanakkor a program értékelői számára is, hiszen így a pályázó által kitűzött fejlesztési célok teljesülése konkrétabb, nyilvánvalóbb lenne, ami ezáltal az operatív program sikerét is jobban alátámasztaná. Az önkormányzatok, illetve a települések nagysága is meghatározó lehet a fejlesztéseknél. Az önkormányzatok pozíciójukból eredően, lévén költségvetési szervek, eleve meghatározott bevétellel rendelkeznek. A kistelepülések kis költségvetéssel, esetleg ingatlan nélkül kevésbé jelenthetnek biztosítékot a pályázatok kivitelezéséhez szükséges pénzüsszeget biztosító hitelező bankok számára. Korlátot jelent megítélésem szerint az is, hogy az önkormányzatok nem pályázhatnak például gazdasági jellegű pályázatokra sem, így tehát nem is várható el tőlük a helyi gazdaság élénkítése közvetlen módon vagy pályázat formájában. A kistelepülések likviditás hiányának egyik lehetséges megoldását, illetve fejlődési lehetőségeit ezen a téren abban látom, hogy egy-egy fejleszteni kívánt területen, saját speciális adottságaikat, lehetőségeiket szem előtt tartva együttműködnek más településekkel és közösen képviselik érdekeiket.

A vidéki települések fejlődését célzó jövőbeni kutatási területnek a pályázati források, illetve a fejlesztések hatásainak vizsgálatát nemcsak az önkormányzatok fejlesztéseire, hanem a többi települési szereplő (civilök, vállalkozók) pályázatának hasonló jellegű vizsgálatával lehetne árnyaltabbá

tenni. Ezen szférák fejlesztéseinek együttes eredményei alapján láthatnánk igazán a külső forrásokból származó előnyök hasznosulását.

Érdekes kutatási célként fogalmazódott meg bennem a Covid–19-járvány vidéki közösségekre gyakorolt társadalmi, gazdasági hatásainak vizsgálata. A települések, közösségek helyi járványkezelési intézkedéseinek felmérése ugyancsak sok újszerű eredménnyel szolgálna és gazdagítaná a regionális tudomány eddigi eredményeit.

5. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

Doktori értekezésem új és újszerű tudományos eredményeit az elvégzett kutatómunkám, a szakirodalmi feldolgozás, valamint hipotézis vizsgálataim eredményei alapján fogalmazom meg, amelyek a következők:

1. Az empirikus kutatás segítségével az önkormányzatokat újszerű módon közelítettem meg azáltal, hogy azokat a közösség(építés)ben betöltött szerepük alapján értelmeztem, valamint rendszereztem a közösség fogalmát és kapcsolatát a társadalmi tőkével.
2. Statisztikai és matematikai módszerek, valamint térbeli vizsgálatok segítségével feltártam a 10 000 fő alatti önkormányzatoknál a pályázati források igénybevételenek és felhasználásának alakulását a 2010–2013 közötti időszakban.
3. Korrelációelemzés segítségével igazoltam az 500 fő alatti településeknél a vidékfejlesztési programokkal, míg az 501 fő feletti és 10 000 fő alatti településeknél a vidékfejlesztési pályázatokon kívül, a más operatív programok felhívásai és a települési mutatók között meglévő kapcsolatot.
4. Statisztikai és matematikai módszerekkel, illetve mások által használt indexeket alapul véve egy új indexet dolgoztam ki – önkormányzati forrásadszorpciós index –, amely alkalmas az önkormányzatok külső erőforrás-megkötő képességének vizsgálatára.
5. Igazoltam statisztikai és matematikai módszerek segítségével az önkormányzatok eltérő külső erőforrás adszorpciós képességét.
6. Az önkormányzati forrás adszorpciós index eredményeivel elvégzett klaszteranalízis alapján az önkormányzatokat, illetve a településeket két-két csoportba soroltam. Ezeket a következő módon neveztem el:

1. Támogató Község	1. Hagyományos Község
2. Örökséget védő Község	2. Felkaroló Község

6. AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBEN MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK

Tudományos folyóiratban

Idegen nyelven

Gerencsér, I. (2019): *The Role of Individual Responsibility in Territorial Development* EKONOMICHEKIE I SOTSIALNYE PEREMENY: FAKTY TENDENTSII PROGNOZ / ECONOMIC AND SOCIAL CHANGES: FACTS TRENDS FORECAST 12 : 4 pp. 220-233. , 14 p.

Gerencsér, I. (2019): *HOW TO GROW OF OPPORTUNITIES CAN IMPROVE IN THE PERIPHERAL COMMUNITIES? THE CASE OF HUNGARIAN PERIPHERAL SETTLEMENTS* SELYE E-STUDIES 10 : 1 pp. 56-64. , 9 p.

Magyar nyelven

Gerencsér, I. (2018): *KOMLÓSKA TÁRSADALOMSZERVEZŐ JELLEMZŐI* ACTA REGIONIS RURUM 12 pp. 36-45. , 10 p.

Gerencsér, I.- Áldorfa, Gy. (2017): *Közösségi szerepvállalás helyi fejlesztési stratégia kialakításában* STUDIA MUNDI - ECONOMICA 4 : 1 pp. 26-34. , 9 p.

Gerencsér, I. (2017): *A helyi közösség vizsgálata Bagon = The examination of the local community in the village of Bag* ACTA REGIONIS RURUM 11 pp. 104-111. , 8 p.

Gerencsér, I.- Tóth, T. (2017): *„Lesz ez még így sem” avagy a településvezetők szerepe helyi fejlesztésekben két település példáján keresztül = „It will be so neither” or the role of local management in local development in case of two settlements* STUDIA MUNDI - ECONOMICA 4 : 4 pp. 2-11. , 10 p.

Gerencsér, I. (2016): *A helyi közösség vizsgálata Egercsehiben* ACTA REGIONIS RURUM 10 pp. 112-119. 8 p.

Gerencsér, I. (2016): *Sikerességi tényezők vizsgálata egy magyarországi kistelepülésen = Initiative at early stage in a hungarian village* PRO SCIENTIA RURALIS 1 : 2-3 pp. 131-142. , 12 p.

Konferenciakiadványban

Idegen nyelven

Kassai, Zs.- Gerencsér, I. (2018): *THE MAIN FEATURES OF MATERIAL TERRITORIAL CAPITAL IN THE RURAL AREAS OF HUNGARY*
Miercurea Ciuc, Románia : Editura Risoprint

Tóth, T.- Goda, P.- Gerencsér, I. (2017): Community responses to specific problems in the peripheral regions In: Kamila, Borseková; Anna, Vanová; Katarína, Vitálisová (szerk.) *6th Central European Conference in Regional Science "Engines of Urban and Regional Development"* : Conference Proceedings Banská Bystrica, Szlovákia : Faculty of Economics, Matej Bel University in Banská Bystrica (2017) 776 p. pp. 235-244. , 10 p.

Gerencsér, I.- Tóth, T. (2016): The characteristics of local identities through the examples of four Hungarian settlements
In: Andrea, Csata; Báborka, Eszter Bíró; Gergely, Fejér-Király; Ottilia, György; János, Kassay; Benedek, Nagy; Levente-József, Tánczos (szerk.): *Challenges in the Carpathian Basin. Integration and modernization opportunities on the edges of Europe : 13th Annual International Conference on Economics and Business* Kolozsvár, Románia : Editura Risoprint 1 102 p. pp. 374-396. 23 p.

Gerencsér, I. (2016): *Good Examples for Sustainable Development Actions From Csikvánd Village* In: Takácsné, György Katalin (szerk.) *"Innovációs kihívások és lehetőségek 2014-2020 között" [elektronikus dok.]* : XV. Nemzetközi Tudományos Napok : tanulmányok = "Challenges and prospects for innovation between 2014-2020" : 15th International Scientific Days : publications = "Herausforderungen und Möglichkeiten von Innovationen zwischen 2014-2020" : XV. Internationale Wissenschaftliche Tagung : Publikationen Gyöngyös, Magyarország : Károly Róbert Főiskola (2016) 1 704 p. pp. 511-518. 8 p.

Gerencsér, I (2016): Good practice examples of a small settlement In: Elena, Horská; Zuzana, Kapsdorferová; Marcela, Hallová (szerk.) *The Agri-Food Value Chain: Challenges for Natural Resources Management and Society* : International Scientific Days 2016: Conference proceedings Nitra, Szlovákia : Slovak University of Agriculture in Nitra (2016) 1 108 p. pp. 1015-1021. , 7 p.

Magyar nyelven

Gerencsér, I. (2018): *Fiatalok közösségi szerepvállalása Keszthelyen* In: Némédiné, Kollár Kitti; Péli, László (szerk.) *SMART tényezők vizsgálata a hazai megyei jogú városokban a Modern Városok Program tükrében* : konferenciakiadvány Gödöllő, Magyarország : Szent István Egyetemi Kiadó, (2018) pp. 12-22. , 11 p.

7. IRODALOMJEGYZÉK

1. Babbie, E. (2008): A társadalomtudományi kutatás gyakorlata, [Balassi Kiadó, Budapest] 564 p.
2. Balogh A. (2007): Az aprófalvas településállomány differenciálódási folyamatai Magyarországon, Doktori értekezés [SZTE, Szeged]. 140 p.
3. Barta, Gy. - Bernek, Á. - Nagy, G. (2003): A külföldi működőtőke-befektetések jelenlegi tendenciái és területi elmozdulásának esélyei Magyarországon. *Tér és Társadalom* 4. szám pp 544-563. In: Hahn Cs. (2004): *A térségi fejlődést befolyásoló tényezők Magyarországon*. Területi Statisztika, 6, pp 544-563.
4. Bartke I. (1985): A területfejlesztési politika Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Budapest In: Tóth, B. I. (2013a): *Időszerű áttekintés: területi fejlettségi vizsgálatok Magyarországon az ezredforduló után*. E-conom, 2(1), pp. 76-89.
5. Bartke I. (1994): A területi (gazdasági) fejlődés társadalmi hajtóerői és állami szabályozása. *Tér és Társadalom*, 8(3-4), pp. 1-22.
6. Bodor Á. - Grünhut Z. (2014): Dilemmák a területi tőke modelljének alkalmazhatóságáról. A társadalmi tőke problémája Camagni elméletében. *Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 28(3), pp. 3-17.
7. Böhm A. (2005): Gondolatok a településfejlesztésről és az önkormányzati érdekérvényesítésről. *A FALU*, 20(4), pp. 5-8.
8. Camagni, R. (2004): "Uncertainty, social capital and community governance: the city as a Milieu", in R. Capello, P. Nijkamp (eds.), *Urban dynamics and growth: advances in urban economics*, Amsterdam, Elsevier, pp. 121-152 In: Camagni, R. (2007): Towards a concept of territorial capital. In: *Joint congress of the European Regional Science Association and ASRDLF*, Paris. pp. 1-17.
9. Camagni, R. (2008): Regional competitiveness. Towards a concept of territorial capital. In: Capello, R., Camagni, R., Chizzolini, B., Fratesi, U. (eds.): *Modelling regional scenarios for the enlarged Europe*. Springer, Heidelberg, 33–46. In: Jóna, Gy. (2013): *A területi tőke fogalmi megközelítései*. *Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 27(1), pp. 30-51.
10. Camagni, R. (2009): Territorial capital and regional development. In: Capello, R., Nijkamp, P. (eds.): *Handbook of regional growth and development theories*. Edward Elgar, Cheltenham, Northampton, 118–132. In: Jóna, Gy. (2013): *A területi tőke fogalmi megközelítései*. *Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 27(1), pp. 30-51.

11. Enyedi G. (2000): Globalizáció és a magyar területi fejlődés. *Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 14(1), pp. 1-10.
12. Garami E - Híves T. (2009): "A humán erőforrás területi különbségei." *Az emberi fejlődés indexének hazai alkalmazhatósága. Területi Statisztika* 12.49 pp. 280-299.
13. Giffinger, R. (2007): Territorial Capital: a new perspective on urban competitiveness? <http://www.space.net/pdf/workshop2007/Territorial%20Capital%20Giffinger%202007.pdf> In: Tóth, B. I. (2013b). *A területi tőke szerepe a regionális-és városfejlődésben*-Esettanulmány a hazai középvárosok példáján [Doctoral dissertation, NyME] 198 p.
14. Goda P. (2012): Új rendszerszemléletű helyzetfeltárási módszer a vidéki területek fejlesztésében Doctoral dissertation,[SZIE, Gödöllő] 173. p.
15. Goda P. - Kassai Zs. (2011): A 2004-2010 közötti gazdaság- és regionális fejlesztő operatív programok összehasonlító kistérségi vizsgálata, *Gazdaság & Társadalom*, [Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, Sopron], 3. évf., 2011/2. pp. 93-110
16. Hahn Cs. (2004): A térségi fejlődést befolyásoló tényezők Magyarországon. *Területi Statisztika* [Központi Statisztikai Hivatal, Budapest], 6, pp. 544-563.
17. Hannerz, U. (1992): Cultural Complexity: Studies in the Social Organization of meaning. Columbia University Press, New York. In: Kincses Á. - Rédei M. (2010). *Centrum-periféria kérdések a nemzetközi migrációban. Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 24(4), pp. 301-310.
18. Harsányi E. (2004): A területfejlesztés célterületei, eszköz-és intézményrendszere, a területfejlesztés jelene és fejlődésének távlatai. *Agrártudományi Közlemények= Acta Agraria Debreceniensis*, 13, pp. 138-142.
19. Hegedűs S. (2016): Önkormányzati Tulajdonú Társaságok Gazdálkodási Paramétereinek Vizsgálata Klaszteranalízissel. In: *Acta Carolus Robertus*, 6(1064-2016-86599), p. 63-74.
20. Horváth E. (2013): Kicsik között a legkisebbek – a törpefalvak sikerességének kulcstényezői, doktori disszertáció, [Széchenyi István Egyetem, Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, Győr] 205 p.
21. Jóna Gy. (2013): A területi tőke fogalmi megközelítései. *Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 27(1), pp. 30-51.
22. Kassai Zs. (2012): A LEADER program mint helyi partnerség kérdései Magyarországon PhD értekezés [SZIE, Gödöllő], 173 p.
23. Kassai Zs. (2018): The Examination of Social Capital in Hungarian Rural Communities: The Case of Bátya Village *STUDIA MUNDI - ECONOMICA* 5 : 3 pp. 102-112.

24. Kincses Á- Rédei M. (2010): Centrum–periféria kérdések a nemzetközi migrációban *TÉT* XXIV. évf. 2010 (4) pp. 301-310.
25. Kis M. - Goda P. (2013): Pest megye településeinek versenyképességi térképe. Új hangsúlyok a területi fejlődésben, 116. In: Lukovics Miklós – Savanya Péter (szerk.) 2013: *Új hangsúlyok a területi fejlődésben*. JATEPress, Szeged, pp. 116-128.
26. Koloszko-Chomentowska, Z. - Sieczko, L. (2018): Peripheral rural areas in face of challenges of sustainable development. In proceedings of the international scientific conference. [Latvijas Lauksaimniecības universitāte]. pp. 1160-1165.
27. Kovács K. (2016): Társadalomstatisztikai helyzetkép az aprófalvas térségekről, 1990-2011. In: Sikos T.– Tiner (szerk.): *Tájak, régiók, települések térben és időben* [Budapest, Dialóg Campus Kiadó] (Nordex Kft.), 2016., 479 p.
28. Krugman, P. - Grosz, A. (2000): A földrajz szerepe a fejlődésben. *Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 2000, 14(4), pp. 1-21.
29. Lackó L. (1987): A területi fejlődés egységes értelmezése. *Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 1(1), pp. 67-75.
30. Lados M. (1997): Önkormányzati gazdálkodás és a területfejlesztés az Északnyugat-Dunántúlon. *Tér és Társadalom*, 11(1), p. 197-217.
31. Langer K. (2009): "Kvalitatív kutatási technikák, [Szent István Egyetemi Kiadó, Gödöllő]" 158. p.
32. Lengyel I. (2010): Regionális gazdaságfejlesztés: versenyképesség, klaszterek és alulról szerveződő stratégiák. [Akadémiai Kiadó, Budapest] 386. p.
33. Lengyel I. (2013): A területi különbségek hazai alakulásának kulcsmomentumai. *Közép-Európai Közlemények*, 6(1-2), pp. 227-237.
34. Lukovics M. (2008): Térségek versenyképességének mérése, [JATE Press] Szeged, 223. p.
35. Mason, J. (2005): Kvalitatív kutatás Fordította: Tóth Kinga. [Jószöveg Műhely Kft., Budapest] 208 p.
36. Mezei C. (2013): Önkormányzati energetikai fejlesztések. In *Régiók fejlesztése: Támop-4.2. 1. B-10/2/KONV-2010-0002 projekt kutatászáró konferencia. Pécs, Magyarország, 2013.05. 23-2013.05. 24.* (p. 37-45). Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar.
37. Molnár M. (2013): Factors of Success in Case of Local Society, *DEUROPE – THE CENTRAL EUROPEAN JOURNAL OF REGIONAL DEVELOPMENT AND TOURISM* Vol.5 Issue 3 pp. 63-70
38. Nemes Nagy J. - Tagai, G. (2009): Területi egyenlőtlenségek, térszerkezeti determinációk. *Területi Statisztika* [Központi Statisztikai Hivatal, Budapest] 2009/2 pp. 1-18.

39. Nemes Nagy J. (1998): A tér a társadalomkutatásban. *Hilscher Rezső szociálpolitikai egyesület, Budapest*. pp. 1-203
40. Nemes Nagy J. (2005): Fordulatra várva—a regionális egyenlőtlenségek hullámai. In: Dövényi Zoltán - Schweitzer Ferenc (szerk): *A földrajz dimenziói*. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Bp, pp. 141-158.
41. Obádovics Cs. (2006): Területi Információs Rendszer adatfeldolgozás módszerei. Egyetemi jegyzet. [Szent István Egyetem, Budapest]. 87 p.
42. Simon J. (2009): Önkormányzati gazdálkodás az elszámolási és beszámoló rendszer fogságában. *Tér és Társadalom*, 23(4), p. 161-172.
43. Tóth B. I. (2013): A területi tőke szerepe a regionális-és városfejlődésben-Esettanulmány a hazai középvárosok példáján [Doctoral dissertation, NyME] 198 p.
44. Van der Ploeg, J. D. – van Broekhuizen, R. – Brunori, G. – Sonnino, R. – Knickel, K.– Tisenkopfs, T. – Oostindie, H. (2008): Towards a Framework for Understanding Regional Rural Development. In: van der Ploeg, J.D. – Marsden, T. (eds.) (2008): *Unfolding webs. The dynamics of regional rural development*. Royal Van Gorcum, Assen, The Netherlands, pp. 1-28. In: Kassai Zs. (2012): *A LEADER program mint helyi partnerség kérdései Magyarországon* PhD értekezés [SZIE, Gödöllő], 173 p.
45. Ventura, F. - Milone, P. - van der Ploeg, J. D. (2010): Understanding rural development dynamics. In: Milone, P., Ventura, F. (eds.): *Networking the rural*. Van Gorcum, Assen, 1–29. In: Jóna, Gy. (2013): *A területi tőke fogalmi megközelítései*. *Tér és Társadalom* [Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Budapest], 27(1), pp. 30-51.
46. Wallerstein, I. (1983): A modern világgazdasági rendszer kialakulása: a tőkés mezőgazdaság és az európai világgazdaság eredete a XVI. században. – [Gondolat Kiadó, Budapest]. 782 p.